

บทที่ 2

ศาสนา ปรัชญา และนิยายวิทยาศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ศาสนาและวิทยาศาสตร์เป็นวัตถุดิบสำคัญที่นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ใช้สร้างสรรคงานของคนให้แตกต่างไปจากนิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป ด้วยลักษณะนิยายวิทยาศาสตร์ที่เป็นพื้นที่เปิดกว้าง เหมาะสำหรับการทดลองเล่นกับมุมมองความคิดใหม่ ๆ ทั้งยังเปิดโอกาสให้นักเขียนวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของมนุษย์และสังคมที่ตนอาศัยอยู่อย่างมีเหตุผล วินทร์ เลียววาริณ จึงอาศัยลักษณะทั้งสองประการดังกล่าวเป็นช่องทางในการสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาศาสนาตะวันออก ได้แก่ พุทธปรัชญา และปรัชญาเต๋า ยังผลให้แนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ มีความลุ่มลึกหนักแน่น มีเหตุผลและเป็นที่ยอมรับของผู้อ่าน เพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นความสำคัญของแนวคิดเชิงปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์นิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ จึงขอนำเสนอข้อมูลโดยสังเขปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ศาสนาและนิยายวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ดังนี้

ศาสนา

1. ความหมายของศาสนา

ศาสนาเกี่ยวพันอยู่กับความเชื่ออันเกิดจากศรัทธา นิยามความหมายของศาสนาจึงแปรเปลี่ยนไปตามความเชื่อเหล่านั้น ผู้ที่เชื่อไม่เหมือนกัน ย่อมตีความหมายของศาสนาต่างกัน หรือแม้ผู้ที่มีความเชื่ออยู่ในศาสนาเดียวกันในบางครั้งก็ยังไม่ตรงกัน นิยามของศาสนาจึงหลากหลายและค่อนข้างแตกต่างไปตามมุมมองของผู้คนแต่ละซีกโลก ดังนี้

1.1 ศาสนาตามความหมายทางตะวันออก

อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรม ศาสนา และปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 16) ชาวอารยันในชมพูทวีปคือผู้สร้างลัทธิและปรัชญาทำให้เกิดศาสนาสำคัญหลายศาสนาของทางตะวันออก เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ เป็นต้น เดิมชาวอารยันใช้คำว่า “ธรรมะ” (Dharma) แทนความหมายของศาสนา ส่วนคำว่า “ศาสนา” เพิ่งนำมาใช้ในภายหลัง สุวัฒน์ จันทรจำนง (2540, หน้า 256-257) อธิบายความหมายของ “ธรรมะ” ไว้ว่า

ในคัมภีร์ฤคเวทของอินเดีย คำว่า ธรรมะ (สันสกฤต) หรือ ชัมมะ (บาลี) แปลว่า คำจูน ทรงไว้ยึดไว้ หนุนไว้ ธรรมะ จึงหมายถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดระเบียบแบบแผนอันมั่นคง บทบัญญัติที่ตายตัว คือ ศีลธรรม คือ ความดี สมณะผู้ดำรงอยู่ในศีล ชาวอินเดียจึงเรียกว่า ครูแห่งธรรม ในพระไตรปิฎก ธรรม หมายถึง คุณะ หรือความประพฤติอันดีงาม หมายถึง เทศนา หรือคำสั่งสอน หมายถึง ปรัชญา หรือปรัชญาคำสอน และหมายถึงนิสสัตตะ-นิชชีวะหรือกฎแห่งเอกภพ

นอกจากนี้ยังมีคำว่า “ติดตะ” หรือ “ติรตะ” เป็นอีกคำหนึ่งที่ใช้แทนลัทธิศาสนาปรากฏทั้งในคัมภีร์ฝ่ายบาลีหรือสันสกฤต แสง จันทรงาม (2534, หน้า 4) อธิบายไว้ว่า

คำว่า ติดตะ (สันสกฤต-ติรตะ) ผู้เป็นเจ้าลัทธิเรียกว่า ติดตะกระ หรือ ติดังกระ ตามรูปศัพท์แปลว่า ผู้กระทำ หรือผู้สร้างติดตะ (สันสกฤต-ติรลกระ, ติรลังกระ) ผู้นับถือลัทธิใดลัทธิหนึ่งเรียกว่าติดติยะ (สันสกฤต-ติรติยะ ไทยแปลงเป็น เตียรติยะ)...

ติดตะหรือติรตะ แปลว่า ทำน้ำ ทำเรือ ที่อาบน้ำ ที่ลงเรือ ที่ข้ามฟาก เช่น โคตรมติดตะ แปลว่า ทำน้ำชื้อโคตรมะ...

ถ้าเราพิจารณาให้ดี จะพบความจริงว่า ศาสนามีอะไรบางอย่างคล้ายทำน้ำ กล่าวคือ ศาสนามีองค์ประกอบบางอย่างที่สามารถดับความร้อนใจหรือความทุกข์ของคนได้ ชำระจิตใจคนให้สะอาดได้ดับความกระหายของคนได้ องค์ประกอบดังกล่าวก็คือหลักคำสอนของศาสนานั้นเอง ดังนั้น คนที่มีความทุกข์ เมื่อไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้โดยวิธีอื่นแล้ว มักจะหันเข้าหาศาสนาเป็นที่พึ่งอันสุดท้าย แต่ถ้ายังไม่มีทุกข์หรือมีทุกข์น้อย หรือมีแต่ทุกข์แต่สามารถแก้ทุกข์ได้โดยวิธีอื่น ก็จะไม่หันเข้าหาศาสนาอย่างจริงจัง

พระยาอนุมานราชธน (2537, หน้า 1) อธิบายความหมายของ ศาสนา ไว้ว่า “ศาสนา คืออะไร ถ้าแปลตามพยานุชนะ ก็ว่าคำสั่งสอน โดยเฉพาะคำสั่งสอนของศาสดา ผู้ตั้งและประกาศลัทธิหรือระบบความเชื่ออย่างหนึ่งขึ้น ถ้าว่าเป็นคนสามัญแก่คนทั่วไปก็คือ ความเชื่อ ความภักดีต่อศาสดา...”

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 1100) นิยามความหมายของ ศาสนา ไว้ว่า

ศาสนา หมายถึง ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์ อันมีหลักแสดงกำเนิดและ
ความสิ้นสุดลงของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรม
เกี่ยวกับบุญบาป อันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตาม
ความเห็น หรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ

โดยสรุป ศาสนาตามความหมายทางตะวันออกไม่ว่าจะเป็น ธรรมะ ศีลธรรม หรือ
ศาสนา ล้วนสรุปความหมายในลักษณะเดียวกันนั้นคือ หลักการที่ศาสนาหรือเจ้าลัทธิทางศาสนา
ค้นพบและสั่งสอนไว้ให้ผู้คนปฏิบัติตาม เพื่อให้ผู้คนพ้นทุกข์และดำรงชีพอย่างมีความสุข ข้อสังเกตคือ
ท่าทีของศาสนาทางตะวันออกจะมุ่งเน้นความรู้และการปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสำคัญ

1.2 ศาสนาตามความหมายทางตะวันตก

กรีกและโรมันคือแหล่งวัฒนธรรมและอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตก
ชนชาติทั้งสองได้สร้างสรรค์ศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้นอย่างมากมาย เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม
ปรัชญา วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ชาวกรีกเรียกความหมายของศาสนาว่า Threskeia ซึ่งแปลว่า
การแสวงหา การค้นหา การสอบถาม อันหมายถึง การแสวงหาหรือการค้นหาพระเจ้าหรืออำนาจ
เบื้องบน (Seek for god or higher power) ส่วนชาวโรมันเรียกศาสนาว่า Religion ซึ่งมาจากภาษา
ลาตินว่า เรลิกิโอ (Religio) ดังที่ แสง จันทรงาม (2534, หน้า 10-11) อธิบายไว้ดังนี้

เกี่ยวกับรากศัพท์คำว่า Religion นี้ มีนักปราชญ์โรมัน 2 ท่านให้ความเห็นไว้
ต่างกัน ซิเซโร (Cicero) ให้ความเห็นไว้ในหนังสือ De Divinatione เล่ม 4 ว่า Religion
มาจากอุปสรรค Re กับ Legere แปลว่า การอ่านซ้ำ (To read again) การเพ่งพิจารณา (To
reflect upon) การศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่บรรดาคำสอนศาสนา (To study the sacred
books in which religion is delivered) ในที่สุดซิเซโรสรุปว่า ศาสนาคือการบูชาเทพเจ้า
ด้วยความศรัทธา (The pious worship of god)

นักปราชญ์ในสมัยต่อมาชื่อ ลักตันติอุส (Lactantius) เห็นว่า Religio มาจากคำว่า
Re บวกกับ Ligaro เป็น Religaro แปลว่า การผูกมัดกลับ (To bind back) หมายถึง การผูก
มนุษย์ไว้กับพระเจ้าหรือเทพเจ้าหรือพลังเบื้องบน ถ้าพูดในภาษาปัจจุบัน คำว่า Religion
ก็หมายถึง ความผูกพันหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า

จากข้อความดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่า เหตุที่ชาวโรมันเรียกศาสนาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า เพราะศาสนาเดิมของชาวโรมันเป็นแบบพหุเทวนิยม (Polytheism) คือการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ การแสดงออกของชาวโรมันต่อเทพเจ้าคือ การกราบไหว้ การสวดสรรเสริญ และการให้ของสังเวศ ซึ่งล้วนเป็นการแสดงออกเพื่อสื่อสารกับเทพเจ้าทั้งสิ้น ครั้นคริสต์ศาสนาเผยแผ่เข้าไปในกรุงโรมและได้กลายเป็นศาสนาของชาวโรมัน ชาวโรมันก็ยังคงใช้คำว่า Religio ได้อย่างสนิทใจเนื่องจากคริสต์ศาสนาก็มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเช่นกัน เพียงแต่คริสต์ศาสนานับถือเทพเจ้าองค์เดียว

พระยาอนุมานราชชน (2537, หน้า 1) วิจารณ์ Religion และ ศาสนาไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

... Religion ตามพหุชนะแปลว่าการผูกมัดหรือการรวมเข้าด้วยกัน ก็ไม่ช่วยอะไร ให้เข้าใจความหมายนี้ได้แจ่มแจ้งนัก ถ้าว่าเป็นสามัญแก่คนทั่วไปในหมู่ฝรั่ง Religion ก็คือความเชื่อความไว้วางใจในพระเจ้า ซึ่งมีทิพลักษณะอยู่เหนือธรรมชาติ และนับถือกันว่าเป็นผู้ทรงฤทธิ์อำนาจควบคุมสิ่งอันธรรมชาติทั้งหมด เมื่อว่ากันตามนี้ ศาสนาทางตะวันตกเช่นพุทธศาสนา ไม่ใช่ Religion หรือ ถ้าตอบไว้ไม่ใช่เพราะไม่ได้นับถือพระเจ้า ก็อะไรเล่าที่ทำให้คนมีความเคารพความภักดีศาสนาของตนอย่างซาบซึ้ง ใครจะไปจะต้องเหยียดหยามศาสนาของตนไม่ได้ ถ้าถึงคราวเข้าที่คับขันก็ยอมพลีเพื่อศาสนาของตนได้ แปลกอะไรกับผู้ที่สละชีพเพื่อพระเจ้าอะไรที่เร้นอยู่ในศาสนาหรือ Religion ที่ทำให้คนมีความรู้สึกเหมือนกันหมดเช่นนั้น ก็เห็นจะกล่าวได้ว่า สิ่งนั้นคือความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเร้นเป็นความหมายอยู่ในคำเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จะแปลคำศาสนาว่า Religion หรือคำ Religion ว่าศาสนาเป็นความหมายอย่างกว้าง ๆ ก็เห็นจะไม่ผิดนัก

นอกจาก Religion แล้ว ชาวตะวันตกก็ยังมีคำเรียกศาสนาด้วยคำอื่น ๆ อีก เช่น ชาวฮิวใช้คำว่า อาโบดาห์ (a. boh. Dah.) ซึ่ง แปลว่าการรับใช้พระเจ้า แทนคำว่า ศาสนา ชาวเยอรมันใช้คำว่า Gottesdienst (Got = พระเจ้า Dienst = รับใช้ หรือ บริการ) ในความหมายของศาสนาซึ่งหมายถึงการรับใช้พระเจ้าเช่นเดียวกัน (สุวัฒน์ จันทรวงศ์, 2540, หน้า 257)

สรุปได้ว่า ศาสนาสำหรับชาวตะวันตกมักมีความหมายเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเป็นสำคัญ พระเจ้าหรือเทพเจ้าอยู่ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขณะที่ผู้นับถือศาสนาต้องให้ความเคารพ รับใช้หรือเอาอกเอาใจด้วยวิธีการต่าง ๆ

2. ศาสนาและการสร้างสรรคงานวรรณกรรม

ความอัศจรรย์ใจในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทำให้มนุษย์เกิดความคิดความเชื่อว่า มีโลกที่อยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์และน่าจะมีอำนาจบางประการที่ควบคุมโลกนั้น ๆ อยู่ อำนาจที่ควบคุมโลกนี้ทำให้เกิดความคิดสืบเนื่องเรื่องพระเจ้าหรือเทพเจ้าขึ้น ผู้คนเริ่มพากันสร้างเทวรูป บทสวดสรรเสริญ และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเทพเจ้าที่นับถือ อีกทั้งยอมให้ความคิดความเชื่อทางศาสนาเข้าครอบงำวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน เช่น การที่คนไทยนำศพไปเผา คนจีนนำศพไปฝัง ชาวปาร์ซีนำศพไปโยนให้แร้งกากิน ฯลฯ (แสง จันทรงาม, 2534, หน้า 30) ล้วนเป็นไปเพราะวัฒนธรรมอันสืบเนื่องจากศาสนาทั้งสิ้น

แม้ศาสนาจะโน้มน้าให้มนุษย์เลื่อมใสศรัทธาตัวเทพเจ้า กระนั้นมนุษย์ก็สงสัยใคร่รู้อันเป็นลักษณะของมนุษย์ก็ทำให้มนุษย์พยายามจินตนาการถึงคุณสมบัติ วัตรปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตและความเกี่ยวพันระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ สิ่งนี้ทำให้เกิดเรื่องเล่าประเภทเทพนิยาย (Myths) และมหากาพย์ (Epics) ต่าง ๆ ของโลกขึ้น เช่น อิลีียด (Iliad) โอดิสซีย์ (Odyssey) ของ โฮเมอร์ (Homer) มหาภารตะ (Mahabharata) ของ วยาสา (Vyasa) รามายณะ (Ramayana) ของ วาลมิกิ (Valmiki) เป็นต้น (แสง จันทรงาม, 2534, หน้า 31) ความสงสัยใคร่รู้ในเรื่องราวเทพเจ้านอกจากจะทำให้เกิดวรรณกรรมแล้ว ยังทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ อีกมากมาย เพราะเมื่อมนุษย์คิดว่ามีเทพเจ้าอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ก็เกิดความเคารพ จนเกิดความคิดที่จะเอาใจเทพเจ้าให้มากขึ้น จึงพยายามเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้า ทำให้รู้เรื่องปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น กลุ่มคนบางพวกก็สงสัยใคร่รู้ว่าธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ อันเนื่องมาจากปรากฏการณ์เป็นเทพเจ้าหรือสิ่งใดกันแน่ ทำให้เกิดการค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องนี้จนเป็นบ่อเกิดวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ แม้ว่าวิทยาศาสตร์แตกแขนงออกจากศาสนาจะเกิดจากความสงสัยเหมือนกัน แต่ด้วยเป้าหมาย วิธีการและฐานความเชื่อที่แตกต่างกันก็ทำให้ศาสตร์ทั้ง 2 สายนี้แยกออกจากกันในที่สุด

นอกจาก ความกลัว นับเป็นอีกหนึ่งสาเหตุของการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมอันเนื่องมาจากศาสนา ความยิ่งใหญ่ ความสลบซับซ้อน และพลังภัยทางธรรมชาติอันเร้นลับที่อยู่เหนือความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เกิดความหวาดกลัวและสร้างสรรค์วรรณกรรมในเชิงบูชาสรรเสริญ เช่น บทสวดสรรเสริญเทพเจ้า (Hymn-มนตร์) ถ้อยคำร้อยกรอง (Verse) เป็นต้น ด้านสถาบันทางศาสนาเองก็ได้ใช้ความกลัวเป็นเครื่องกระตุ้นให้มนุษย์เกิดความมั่นใจว่าศาสนาเท่านั้นที่จะช่วยให้พ้นภัยได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ทำให้เกิดงานเขียนแนวศาสนาขึ้นหลายประเภท เช่น คัมภีร์ทางศาสนา หนังสือธรรมะ ชาดก ฯลฯ สำหรับผลงานแนววรรณกรรมที่นำแนวคิดทางศาสนาไปสัมพันธ์ เช่น นวนิยายอิงธรรม เรื่องสั้นอิงธรรมะ นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนา เป็นต้น

นิยายวิทยาศาสตร์เป็นผลพวงมาจากความคิดในศตวรรษที่ 17 ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เจริญขึ้นทำให้นักเขียนงานแนวจินตนิมิตบางคนได้นำแนวคิดทางวิทยาศาสตร์มาผสมกับผลงานของตน จากการเดินทางไปผจญภัยในดินแดนมหัศจรรย์ตามจินตนาการก็กลับกลายเป็นการเดินทางไปยังดวงจันทร์ เรื่องแรกในจำนวนนี้ที่เปรียบเสมือนหน้าต่างบานแรกที่เปิดออกไปสู่นิยายวิทยาศาสตร์ คือนิยายภาษาละตินเรื่อง *Somnium* แต่งขึ้นใน พ.ศ. 2177 (ค.ศ. 1634) โดย โจฮันน์ เคปเลอร์ (Johannes Kepler) แม้จะมีใช้นิยายวิทยาศาสตร์เต็มรูปแบบอย่างที่เราจักกันในปัจจุบัน แต่นับเป็นเรื่องแรกที่มีกลิ่นอายของวิทยาศาสตร์ (ว.วินิจัยกุล, 2537, หน้า 22) จากนั้นก็เกิดนิยายวิทยาศาสตร์เรื่องอื่น ๆ ตามมาอีกจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับหายนะ สงคราม และการห้ามนักวิทยาศาสตร์ระหว่างมนุษย์โลกและมนุษย์ต่างดาว จนในที่สุดเรื่องราวการบรรดาต่อสู้เหล่านั้นก็กลายเป็นเรื่องซ้ำซากจำเจ นักเขียนจึงเกิดความคิดที่จะนำศาสตร์แขนงอื่นมาช่วยขยายขอบเขตแนวเรื่องในนิยายวิทยาศาสตร์ ศาสตร์หนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกันนับแต่อดีตนั่นคือ ศาสนา ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์นับแต่นิยายวิทยาศาสตร์เริ่มเจริญในซีกโลกตะวันตก ด้วยลักษณะของนิยายวิทยาศาสตร์ที่มักนำเสนอเรื่องราวในเชิงวิพากษ์วิจารณ์มนุษย์และสังคมมนุษย์ ศาสนาซึ่งเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตครอบคลุมทั้งเรื่องธรรมชาติของชีวิต ศีลธรรมและจริยธรรมของมนุษย์ จึงเป็นวัตถุดิบอย่างดีในการวิพากษ์พฤติกรรมและทัศนะของมนุษย์ งานเขียนนิยายวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้แม้จะเขียนยากกว่านิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป แต่ก็ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากผู้อ่านในแวดวงนิยายวิทยาศาสตร์

ปรัชญา

1. ความหมายของปรัชญา

เนื่องจากผู้วิจัยได้กล่าวถึงความหมายของปรัชญาไปบ้างแล้วในหัวข้อเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรัชญาและแนวคิดเชิงปรัชญา การกล่าวถึงความหมายทางปรัชญาในที่นี้จึงจะสรุปรวบยอดให้เหลือเพียง 2 ความหมาย ดังที่ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2549 ก, หน้า 2) สรุปไว้ ดังนี้

1.1 ความหมายตามตัวอักษร คือ ความหมายที่ได้จากการแปล ซึ่งคำว่า “ปรัชญา” แปลว่า ความรู้อันประเสริฐ หากยึดตามคำแปลนี้ ปรัชญามีความหมายกว้างครอบคลุมความรู้ทั้งหมดทุกประเภท กล่าวคือ เป็นความรู้พื้นฐานของศาสตร์และวิชาการทั้งปวง

1.2 ความหมายในลักษณะของการนำไปใช้ คือ ความหมายของปรัชญาที่ถูกนำไปใช้ในลักษณะต่าง ๆ ความรู้ที่นำไปก็มักอยู่ในรูปของแนวคิด ทฤษฎี หลักการ อุดมการณ์และคติความเชื่อต่าง ๆ ความหมายในลักษณะนี้ เป็นความหมายเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี อาจจะมี ความหมายที่แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มนำไปใช้ ปรัชญาในแง่นี้จึงมีความแคบที่เฉพาะเจาะจงเพื่อ

ครอบคลุมโลกทัศน์ของศาสตร์แขนงนั้น ๆ ซึ่งความหมายของปรัชญาในลักษณะนี้ จะมีความหมายเฉพาะเจาะจงอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับชีวทัศน์และโลกทัศน์ของแต่ละคนหรือแต่ละสังคม ซึ่งอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้

นอกเหนือจากความหมายใน 2 ลักษณะดังกล่าว ปรัชญาอาจจำแนกได้ตามท่าทีของปรัชญาซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออก โดยฝ่ายตะวันตกนั้นถึงเอาความสงสัยและความแปลกใจเป็นบ่อเกิดแห่ง Philosophy ขณะที่ฝ่ายตะวันออกปรัชญาเกิดภายหลังเมื่อสิ้นความสงสัยแล้ว คือ การตรัสรู้ตามหลักเหตุผลนั่นเอง

2. มนุษย์กับความเชื่อทางปรัชญา

การแสวงหาความรู้ความเชื่ออย่างเป็นระบบเกิดขึ้นในยุคโบราณ ในสมัยนั้นมีการนับถือเทพเจ้าอยู่ทั่วไป เช่น อินเดียนมี อินทร (Indra) เทพเจ้าแห่งฤดูกาลและเทพเจ้าแห่งสงคราม ผู้มีสายฟ้าเป็นอาวุธ ออณี (Agni) เทพของนักบวชและเทพเจ้าประจำครัวเรือน สิงสถิตอยู่ในเตาไฟ บางทีจึงมีผู้เรียกว่าเทพเจ้าแห่งไฟ ส่วนทางตะวันตก มีมหาเทพซุส (Zeus) เจ้าแห่งจักรวาลผู้มีสายฟ้าเป็นอาวุธ อพอลโล (Apollo) สุริยเทพและเทพแห่งดนตรี เป็นต้น (จารุณี วงศ์ละคร, 2548, หน้า 47) ความเชื่อมั่นในความมีอยู่ของเทพเจ้าเหล่านี้ทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่งเกิดความสงสัยและพยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับเทพเจ้าทั้งในแง่ของความเป็นมา ที่สถิต กิจกรรม ความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ฯลฯ ความสงสัยในสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดระบบปรัชญาแบบโบราณที่ว่าด้วยกำเนิดจักรวาล (อภิปรัชญา) คือมีความคิดว่าจักรวาลมีระเบียบ ระบบ และมีกฎที่เป็นธรรมชาติ ธาเลส (Thales) เป็นนักปราชญ์คนแรกที่แสวงหาความรู้เกี่ยวกับโลกและจักรวาลด้วยการใช้ความคิดแบบปรัชญา

จารุณี วงศ์ละคร (2548, หน้า 48) สรุปความคิด ความเชื่อและวิธีคิดของ ธาเลส อันเป็นวิธีการทางปรัชญา (Philosophical approach) ในยุคเริ่มแรกไว้ดังนี้

1. คิดว่า ถึงแม้สิ่งที่มีอยู่จริง (Reality) จะมีความสลับซับซ้อนอย่างไรก็ตาม แต่สามารถแยกย่อยลงไปเป็นธาตุเล็ก ๆ สักหนึ่งหรือสองธาตุได้ ความเป็นจริงควรอธิบายหรือทำความเข้าใจได้ด้วยการทำความเข้าใจธาตุเล็ก ๆ หรือปฐมธาตุเหล่านี้ นี่คือนิวคิดของทฤษฎีการทอนลง อันเป็นแนวคิดสำคัญของปรัชญาวัตถุนิยมในสมัยต่อมา

2. เชื่อว่า ความเป็นจริงน่าจะอธิบายได้ด้วยสิ่งธรรมชาติ และสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ (อาทิเช่น น้ำ) มิใช่อธิบายด้วยเทพนิยายที่เหนือธรรมชาติ (Supernatural) เหตุนี้ ทำให้ ธาเลส ได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญาธรรมชาติ (Natural Sciences)

3. ปฏิเสธความคิดและวิธีการแสวงหาความจริงของปรัชญายุคดึกดำบรรพ์ที่อาศัยอำนาจของสิ่งลึกลับทางศาสนา (The authority of religious myths) เพราะไม่สามารถพิสูจน์เพื่อให้ยอมรับหรือเพื่อให้ปฏิเสธได้เลย

วิธีการดังกล่าวทำให้บางคนยกย่อง ชาเลส ว่าเป็นบิดาของปรัชญาของตะวันตก สำหรับโลกตะวันออกในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็เกิดปรัชญาจีน เช่น ปรัชญาฮินและหยาง ฯลฯ ลัทธิปรัชญาทางศาสนาจีน ได้แก่ ลัทธิขงจื้อ (Confucianism) และลัทธิเต๋า (Daoism) ตลอดจนปรัชญาอินเดียที่สำคัญ เช่น ปรัชญาพระเวท พุทธปรัชญา เป็นต้น

จุดเริ่มต้นวิธีการและแนวคิดทางปรัชญาดังกล่าวจะพบว่า ปรัชญา คือ แนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ได้จากการใช้เหตุผลเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ในการแสวงหาโลกทัศน์ (สววัฒน์ จันทรจาง, 2540, หน้า 9) ปรัชญาทั่วไปเป็นมักเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ว่าด้วยปัญหาเกี่ยวกับโลกและมนุษย์ (อภิปรัชญา) ปัญหาเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้และทฤษฎีความรู้ (ญาณวิทยา) และปัญหาเกี่ยวกับวิธีการใช้ชีวิตของมนุษย์ โดยมีเป้าหมายให้การดำเนินชีวิตมุ่งไปสู่ความสุขที่แท้จริง (จริยศาสตร์) ปัญหาทางปรัชญาทั้งหมดนี้ถูกตั้งขึ้นจากความสงสัยและการตั้งคำถาม เพื่อแสวงหาคำตอบและให้คำอธิบายในทุก ๆ เรื่องที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิต

วิทย์ วิศทเวทย์ (2547, หน้า 218-221) อธิบายถึงลักษณะของปรัชญาไว้ 3 ประการสรุปได้ดังนี้

1. ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์ (Critical) ปรัชญาแสวงหาคำตอบจากการใช้ความคิดและเหตุผล คำตอบทางปรัชญาจึงเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจใฝ่หาความรู้วิพากษ์วิจารณ์ความถูกต้องของปรัชญาได้เสมอ トラバใดที่การวิพากษ์นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้ปลายเปิด (Open end) ที่สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือตั้งเป็นแนวคิดใหม่ได้ตลอด ในแง่ปรัชญาจึงเปิดกว้าง พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนทฤษฎีอยู่ตลอดเวลา ต่างจากความเชื่อทางศาสนาที่ไม่ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ ว่าศาสนาใดถูกหรือผิดหรือมีค่าควรแก่การเคารพนับถือมากหรือน้อยกว่ากัน ปรัชญาจะสอนให้มนุษย์คิดและมีความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง ขณะเดียวกันก็สอนให้ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ผูกขาดความคิดเห็นของตนฝ่ายเดียว

2. ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน ปัญหาพื้นฐาน คือปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเรื่องอื่น ๆ อันเป็นตัวกำหนดต่อการศึกษา การปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ต่ออาชีพ ต่อการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ต่ออุดมคติทางการเมือง และต่อลัทธิทางศาสนา ปัญหาพื้นฐานที่ปรัชญาให้ความสนใจ เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดโลกทัศน์ของมนุษย์ เช่นปัญหาที่ว่า อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ต้องการ จิตหรือวิญญาณของมนุษย์มีจริงหรือไม่ เป็นต้น

3. ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์ จุดประสงค์การโต้แย้งเรื่องปัญหาพื้นฐานก็เพื่อนำไปสู่การสร้างโลกทัศน์ หรือสร้างจุดยืนให้กับชีวิต การที่มนุษย์มีจุดยืนไม่เหมือนกันเพราะปรัชญาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานที่แตกต่างกัน หากคำตอบทางปรัชญาสามารถพิสูจน์ได้เช่นคำตอบที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ที่มีคำตอบเดียว ก็เชื่อแน่ว่ามนุษย์ย่อมจะมีจุดยืนที่ไม่แตกต่าง

กัน แต่เนื่องจากปรัชญาเป็นเรื่องของความเชื่อที่มีการจัดไว้อย่างเป็นระบบ เพราะความเชื่อของคนเรานั้นมีมากมายหลายเรื่อง เช่น ศีลธรรม คุณค่าของชีวิต อุดมการณ์ทางการเมือง ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ ที่แตกต่างกันออกไป ในกรณีเช่นนี้ ปรัชญาจะช่วยให้ความเชื่อของเราปรากฏขึ้นอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การสร้างโลกทัศน์ของแต่ละคน

ลักษณะของปรัชญาดังกล่าว ทำให้เห็นจุดเด่นของปรัชญาที่ว่าด้วยวิพากษ์ และทำให้เห็นลักษณะของมนุษย์ว่า “ตราบใดที่ยังมีมนุษย์ ตราบนั้นมนุษย์ย่อมจะคิดถึงชีวิตของตนเอง” (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551, หน้า 14) การตั้งคำถามเหล่านี้ต้องการคำตอบทั้งในแง่จุดหมายและวิธีการไปสู่เป้าหมาย การแสวงหาคำตอบที่ผ่านกระบวนการคิด เก็บเกี่ยวความรู้ กลับกรอง และตีความทำให้มนุษย์สร้างโลกทัศน์ขึ้นโดยไม่รู้ตัว สิ่งนี้มีผลต่อโลกทัศน์และการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละคน

3. ปรัชญาและการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม

ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่แสวงหาความจริง ปรัชญาจึงเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวของมนุษย์ทั้งในแง่ของวิธีการในการสืบค้นความจริงและหลักสำหรับดำเนินชีวิต ปรัชญาจึงมีอิทธิพลมีและบทบาทต่อมนุษย์แทบทุกด้าน อาทิ การเมืองการปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิต รวมทั้งการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมด้วย เช่น เรื่องอัศวินบาตรกรรมของ ริชาร์ด คอรี (Richard Cory) ของ อี.เอ. โรบินสัน (E.A. Robinson) เป็นต้น

สำหรับการสร้างสรรค์งานวรรณคดีของไทย ปรัชญามีบทบาทในแง่การสร้างแนวคิดอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดเชิงพุทธปรัชญา ดังจะพบว่า “บันทึกคติชั้นครูที่เป็น “วรรณคดีไทยแท้” นั้น มักแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาในด้านใดด้านหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเปลือกหรือแก่น มากหรือน้อย ตื้นหรือลึกก็ตาม...” (วิภา กองกานันท์, 2520, หน้า 53) ตัวอย่างงานแนวปรัชญาในวรรณคดี เช่น ลิลิตพระลอ กามนิด เป็นต้น ในการอ่านงานแนวปรัชญาผู้อ่านควรมีความรู้ทางปรัชญาเป็นพื้นพอสมควร เวลาอ่านต้องพินิจพิเคราะห์อย่างละเอียด ไตร่ตรอง และทำใจให้ปราศจากอคติ เพื่อจะได้เข้าถึงสาระตะเชิงปรัชญาที่ผู้เขียนแฝงไว้ให้ได้มากที่สุด

การสร้างงานบันทึกคติในแนวปรัชญาของไทย โดยปกติมักสื่อถึงนัยยะถึงความหมายในเชิงปรัชญาเกี่ยวกับชีวิต ความสัมพันธ์กับโลกและจักรวาล ความคิดเชิงพุทธ และการแสวงหาคำค่าของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ตัวอย่างนักเขียนที่สร้างผลงานแนวนี้นั้น เช่น เสกสรรค์ ประเสริฐกุล นิคม รายวา เดือนวาด พิมวนา ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ วัฒน์ วรรณยางกูร วินทร์ เลียววาริณ เป็นต้น

นิยายวิทยาศาสตร์

1. จินตนิมิตและความสมจริงในนิยายวิทยาศาสตร์

นิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องแต่งที่มีรูปแบบจินตนิมิต คำว่า “จินตนิมิต” หมายถึง เรื่องแต่งซึ่งผู้เขียนใช้โลกที่ไม่มีอยู่จริงหรือโลกที่ไม่มีจริง เช่น แดนสวรรค์ เป็นฉากในงานเขียน หรือการใช้ตัวละครที่เชื่อและไม่จริงในเรื่อง เช่น ใน The Blue Bird ของ เคาน์มอร์ริซ เมเตอรลินก์ (Maurice Maeterlinck) หรือการใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ยังไม่มีผู้ใดค้นพบหรือที่ตรงข้ามกับประสบการณ์ปัจจุบันในงานเขียน...(ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, หน้า 177) ในนิยายวิทยาศาสตร์ผู้อ่านจะพบเห็นภาพของโลกในอนาคต การผจญภัยในดินแดนลึกลับห่างไกล สิ่งประดิษฐ์ที่ก้าวล้ำและวิกฤตการณ์อันเหลือเชื่อซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ด้วยเหตุที่ช่วงเวลาส่วนใหญ่ของเรื่องแนววิทยาศาสตร์มักเป็น “โลกในอนาคต” จึงเอื้อต่อความคิดที่ว่า “อะไรก็เกิดขึ้นได้” ดังที่ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2524, หน้า 46-47) กล่าวถึงการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ว่า “...นิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องแต่งที่ผู้เขียนสามารถใช้จินตนาการได้อย่างไม่จำกัดโดยแท้จริง เฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับโลกในอนาคต ผู้เขียนก็ยังสามารถใช้จินตนาการของตนได้อย่างกว้างขวางไม่จำกัดด้วย” จินตนาการที่ไม่จำกัดในนิยายวิทยาศาสตร์นี้เองทำให้นิยายวิทยาศาสตร์กลายเป็นเรื่องสมมุติแห่งการคาดเดา หรือกลายเป็นเรื่องฝันเฟื่องในสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นหรือยังมาไม่ถึงเสียส่วนใหญ่ สอดคล้องกับที่ อาซิมอฟ (Asimov, n.d. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 19-20) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งของโลกกล่าวว่า “...นิยายวิทยาศาสตร์มีอยู่สามแบบ คือ หนึ่ง แบบ WHAT IF... (อะไรจะเกิดขึ้น ถ้า...) สอง แบบ IF ONLY... (เพียงแต่ ถ้า...) และสามแบบ IF THIS GOES ON... (ถ้าสิ่งนี้เกิดขึ้นต่อ ๆ ไป...)”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้นิยายวิทยาศาสตร์แตกต่างไปจากนิยายกลุ่มอื่น ๆ ก็คือการสร้างความสมจริงโดยอาศัยทฤษฎี หลักการ แนวคิดหรือวิธีคิดทางวิทยาศาสตร์ สิ่งนี้ทำให้เรื่องแนวจินตนิมิตที่ดูเหมือนจะเต็มไปด้วยความเพ้อฝันกลุ่มนี้มีความเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นผู้ที่เขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่ดีจึงต้องมีความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์พอสมควร กระนั้นนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ก็ไม่เป็นจำเป็นต้องเป็นนักวิทยาศาสตร์เสมอไป เพียงแต่ผู้เขียนต้องพยายามสร้างรายละเอียดและข้อมูลต่าง ๆ ให้สมจริงมากที่สุด เพื่อชักนำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องนั้นมีความเป็นไปได้ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2524, หน้า 45-46) กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

การเขียนนิยายวิทยาศาสตร์แม้จะมีจินตนาการไม่จำกัดก็ตาม ...แต่กระนั้นก็ยังต้องมี ‘หลักการ’ หรือ ‘กฎเกณฑ์’ บางอย่างที่นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ ‘ที่ดี’ จะต้องยึดไว้ ‘หลักการ’ หรือ ‘กฎเกณฑ์’ นั้น ที่สำคัญมีอยู่ 2 ประการ คือ

หนึ่ง นิยายวิทยาศาสตร์จะต้องไม่ขัดกับความจริงของธรรมชาติหรือหลักการ หรือกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้รับการพิสูจน์หรือทดสอบจนกระทั่งเป็นที่ยอมรับแล้วว่าจริง

สอง ถ้าจำเป็นหรือโดยเจตนาจะเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่ขัดกับทฤษฎีหรือหลักการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วโดยทั่ว ๆ ไป ก็จะต้องมีเหตุผลอธิบายให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่า เรากำลังเขียนโดยเจตนาให้ขัดกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์ทั่ว ๆ ไป และต้องมีเหตุผลที่ดีพอสมควร มาประกอบการขัดแย้งกับทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าว

การสอดแทรกแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ลงในเรื่องแนวจินตนิมิตเกิดขึ้นเพราะ การเจริญเติบโตของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 17 ในช่วงเวลานั้นผู้คนถูกสอนให้คิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ คิดแบบเหตุและผลจนได้ข้อสรุปบางอย่างแล้วเข้าใจว่าข้อสรุปนี้คือ “ความจริงแท้” ที่แน่นอน เราไม่ต้องพิสูจน์ตัวบทนั้นอีกต่อไปเพราะมันได้รับการพิสูจน์อย่างเป็นระบบที่เชื่อมั่นได้แล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องเล่าแบบเหตุผลจึงนำไปสู่การสร้างวรรณกรรมที่เน้นความสมจริง ตลอดจนเป็นที่มาของการสร้างงานในยุคโมเดิร์น (Modern) (ราวศตวรรษที่ 20) ซึ่งได้รับฉายาว่าเป็นยุคแห่งความรู้แจ้ง (Enlightenment) ในช่วงเวลานั้นวิทยาศาสตร์ได้รับการยอมรับในฐานะทางออกสายสำคัญของมนุษยชาติและเข้าครอบครองอำนาจแห่งการอธิบายไปจากศาสตร์ทุกแขนง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546, หน้า 70) ยังผลให้ผู้คนเคยชินที่จะมองหาคำอธิบายทุกเรื่องจากวิทยาศาสตร์ไม่เว้นแม้กระทั่งในเรื่องเล่า จุดนี้เองทำให้นิยายวิทยาศาสตร์ถูกพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นรูปแบบงานเขียนที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง สอดคล้องกับที่ ราชบัณฑิตยสถาน (2545, หน้า 386) กล่าวว่า “...บันเทิงคดีแนวนิยายวิทยาศาสตร์คือรูปแบบงานเขียนแนวเองไกล-อเมริกันที่แพร่หลายมากโดยอาศัยแรงจูงใจจากความสนใจในเทคโนโลยีซึ่งพัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 20” นิยายวิทยาศาสตร์จึงเป็นรูปแบบงานเขียนเกิดจากการผสมผสานระหว่างจินตนาการของนักเขียนและวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ดังที่ เถกิง พันธุ์เถกิงอมร (2541, หน้า 55) กล่าวว่าไว้ว่า

... นิยายวิทยาศาสตร์จะอยู่ตรงกลางระหว่างนิยายชีวิตกับนิยายฝันเฟื่อง ด้านหนึ่ง นิยายวิทยาศาสตร์จะต้องอาศัยข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาเขียน การเคลื่อนไหวทาง วิทยาศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่เป็นจริงในสังคม อีกด้านหนึ่งนิยายวิทยาศาสตร์ก็ ต้องการ “ฝันเฟื่อง” เช่นกัน หากแต่ว่าการฝันนั้นจะต้องไม่ไกลห่างจากหลักการทาง วิทยาศาสตร์และตรรกะวิทยา มิเช่นนั้นแล้ว นิยายวิทยาศาสตร์ดังกล่าวก็จะกลายเป็น นิยายฝันเฟื่องล้วน ๆ ...

2. ลักษณะวิพากษ์ในนิยายวิทยาศาสตร์

นอกจากการผสมผสานระหว่างจินตนาการและความสมจริงแล้ว ปมปัญหาหรือประเด็น ความขัดแย้งก็เป็นสิ่งหนึ่งที่นิยายวิทยาศาสตร์มีเช่นเดียวกับบันเทิงคดีประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อช่วย ในการสร้างความสนุกสนานและสร้างความน่าสนใจให้กับเนื้อเรื่อง ตลอดจนช่วยขับเน้นแนวคิดที่ ผู้เขียนแฝงไว้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าโดยส่วนใหญ่แล้วนิยายวิทยาศาสตร์มักเต็มไปด้วย ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับผลพวงของวิทยาศาสตร์ คำว่า “ผลพวงของวิทยาศาสตร์” ในที่นี้ ผู้วิจัยหมายถึงทุกสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าและเทคโนโลยี อาทิ สิ่งประดิษฐ์ เทคโนโลยี สภาพสังคม สภาพแวดล้อม รวมถึงจิตใจของผู้คนที่แปรเปลี่ยนไป ดังที่ ไพรัตน์ ยัมวิสัย (2545, หน้า 92) กล่าวไว้ว่า

นิยายวิทยาศาสตร์ก็คือเรื่องแต่งทั่ว ๆ ไป แต่ที่พิเศษกว่าเรื่องทั่วไปก็คือ บรรยายภาพของข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้เป็นแกนหลักของเรื่อง นิยายทั่วไปที่เรา พบเห็นกันอยู่ ต่างพูดถึงเรื่องราวของมนุษย์ ทั้งในทางที่ดี และในทางร้ายที่เราสามารถ มองเห็นตัวอย่างใกล้เคียงได้ง่ายในชีวิตประจำวัน โดยสิ่งที่มีในเรื่องไม่ได้เกิดขึ้นจากผล ของวิทยาศาสตร์ แต่ถ้าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะด้านดี หรือ ด้าน ร้ายล้วนสืบเนื่องโดยตรงมาจากวิทยาศาสตร์...

ความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งเปลี่ยนแปลงไปเพราะอำนาจของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอภาพหรือแง่มุมน่าเลียดลึกลับสังคมในปัจจุบัน เพียงแต่ ถูกนำเสนอในแง่มุมเหนือจริง จุดนี้เองทำให้นิยายวิทยาศาสตร์จึงมีบทบาทในการวิพากษ์มนุษย์ และสังคมของมนุษย์ สอดคล้องกับที่ บงกช สิงหกุล (2536, หน้า 143) กล่าวถึงบทบาทของเรื่องสั้น แนววิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า

โดยความเป็นจริงแล้วความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้น เกิดขึ้นเพื่อให้นักวิทยาศาสตร์มีความสุข มีความสะดวกสบายในชีวิต และสร้างสันติให้เกิดแก่มวลมนุษย ในขณะทีเทคโนโลยี หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ วิทยาศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมนั้น มีทั้งคุณและโทษ โดยขึ้นอยู่กับผู้ใช้เทคโนโลยีนั้น ๆ ว่า จะมีความเข้าใจและเจตนาที่จะใช้ไปในทางใด อย่างไร สิ่งนี้คือบทบาทที่สำคัญและเป็นหลักใหญ่สุดของเรื่องสันแนววิทยาศาสตร์ที่นักเขียนต้องการเสนอความคิดที่มีต่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนี้ต่อผู้อ่าน โดยจุดหมายหลักของนักเขียนเรื่องสันแนววิทยาศาสตร์สามารถกระจายเป็นจุดหมายอื่น ๆ ได้ เช่น จุดหมายเพื่อเตือนหรือกระตุ้นให้ผู้อ่านทราบว่าอะไรจะเกิดขึ้น จุดมุ่งหมายเพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ หรือจุดมุ่งหมายในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เป็นต้น

คำว่า วิพากษ์ หมายถึง การพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยทำทนายโต้แย้งเหตุผลที่นำมากล่าวอ้าง การทำทนายดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากความสงสัยและความไม่เชื่อว่าข้ออ้างนั้นเป็นจริง อันจะนำไปสู่การพิสูจน์สมมติฐานนั้นอีกครั้งหนึ่ง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2548, หน้า 2-3) ในนิยายวิทยาศาสตร์การแสดงทัศนะของผู้เขียนมักเป็นไปในเชิงวิพากษ์ คือผู้เขียนมีความสงสัยในอำนาจของวิทยาศาสตร์ ตลอดจนสงสัยความมั่งคั่งทางวัตถุอันเกิดจากเทคโนโลยีที่มุ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์ว่าไม่อาจทำให้นักมนุษย์ค้นพบคำตอบที่แท้จริงได้ แต่วิธีการแสดงออกของนักเขียนไม่ใช่ด้วยคำพูด หากเป็นการแสดงออกผ่านแบบจำลองทางความคิดในลักษณะของเรื่องเล่าโดยให้เรื่องเล่าของตนตั้งคำถาม เสียคดี ชี้นำหรือคาดการณ์ถึงผลที่อาจจะเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ โพห์ล (Pohl, n.d. อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ คุประตกุล, 2524, หน้า 20) นักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ชาวสหรัฐอเมริกาซึ่งได้รับรางวัลสำคัญทางวรรณกรรมแนววิทยาศาสตร์หลายรางวัลจึงกล่าวว่า “นิยายวิทยาศาสตร์เป็นนิยายที่แสดงถึงผลกระทบที่ตามมา เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการศึกษาผลกระทบจากการกระทำและสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์”

การวิพากษ์มนุษย์และสังคมของมนุษย์ในนิยายวิทยาศาสตร์ สังเกตได้จากภาพนำเสนอซึ่งมักเป็นภาพของหายนะในลักษณะต่าง ๆ เช่น โลกอนาคตที่หม่นหมอง การบุกรุกของมนุษย์ต่างดาว การปลดแอกตนเองของหุ่นยนต์ โลกกำลังจะพินาศด้วยภัยพิบัติต่าง ๆ ฯลฯ ดังที่ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (2547, หน้า 293) กล่าวถึงภาพนำเสนอในนิยายวิทยาศาสตร์ไว้ว่า “ความพินาศที่น่าสยดสยองของมนุษยชาติ เป็นจุดเด่นในการคาดคะเนโลกอนาคตของโลกที่พบบ่อยครั้งในนวนิยายวิทยาศาสตร์” นอกจากนี้ การผู้เขียนเขียนให้ตัวละครได้รับบทเรียนบางอย่างจากความเจริญก้าวหน้า การให้ตัวละครตื่นรู้ที่จะอยู่รอดภายใต้สภาวะการณ์อันเลวร้าย

การให้ตัวละครซึ่งเคยเชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์อย่างสุดโต่งเปลี่ยนแปลงความคิดของตนในตอนจบ หรือการให้ตัวละครบางตัวตั้งคำถามและแสวงหาความหมายของการมีชีวิตที่แท้จริงภายใต้สังคมที่เต็มไปด้วยความเจริญทางเทคโนโลยี ทั้งหมดนี้ล้วนสื่อถึงสาระหรือความคิดของนักเขียนในเชิงวิพากษ์ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมิได้หมายความว่านิยายวิทยาศาสตร์ทุกเรื่องจะเสนอภาพวิทยาศาสตร์ในแง่ร้ายเสมอไป หากแต่ภาพนำเสนอซ้ำ ๆ ในลักษณะของหายนะที่เป็นผลพวงมาจากวิทยาศาสตร์ ก็เป็นจุดที่แสดงให้เห็นว่าลักษณะของการวิพากษ์เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของนิยายวิทยาศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ปรัชญาและนิยายวิทยาศาสตร์

1. นิยายวิทยาศาสตร์และปรัชญา

ด้วยเหตุที่นิยายวิทยาศาสตร์มีลักษณะวิพากษ์ นิยายวิทยาศาสตร์จึงมีส่วนคล้ายคลึงกับปรัชญา ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่เกิดจากความสงสัยใคร่รู้และการตั้งคำถาม ดังที่ นิตยสาร Time ฉบับวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2509 (1966 อ้างถึงใน จารุณี วงศ์ละคร, 2548, หน้า 12) กล่าวถึงปรัชญาไว้ว่า “Philosophy traditionally has been nothing less than the attempt to ask and answer, in a formal and disciplined way, the great questions of life that ordinary men put to themselves in reflective moments.” แปลความได้ว่า “ปรัชญาไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากเป็นการตั้งคำถามและหาคำตอบในทุก ๆ เรื่องที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิต” การตั้งคำถามของปรัชญานั้นเป็นไปเพื่อแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับทุก ๆ สิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ และเป็นไปเพื่อการแสวงหา โลกทัศน์ของมนุษย์ คำว่า โลกทัศน์ หมายถึง “ความเชื่ออันเป็นระบบในการดำเนินชีวิตของคนคนหนึ่ง” (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 4) ซึ่งส่งผลให้แต่ละบุคคลพูด คิด และกระทำการต่าง ๆ แตกต่างกัน การแสวงหาโลกทัศน์มักเป็นไปเพื่อการแสวงหาความหมายในการมีชีวิตหรือเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคล ดังนั้น การที่คน ๆ หนึ่งยอมรับความคิดเชิงปรัชญากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตของตน ย่อมแสดงว่าแนวคิดหรือความเชื่อของคนผู้นั้นสอดคล้องกับแนวคิดของปรัชญากลุ่มนั้น ๆ การแสวงหาคำตอบทางปรัชญาจึงมิใช่การตั้งคำถามอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นการตอบย้ำให้บุคคลผู้นั้นมองเห็น โลกทัศน์ของตนเองชัดเจนขึ้น ทั้งยังช่วยสะท้อนท่าทีในการมองโลกและการเข้าใจชีวิตของแต่ละบุคคลด้วย ดังนั้นการแสวงหาคำตอบและแสวงหาโลกทัศน์ทางปรัชญาจึงเป็นไปเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ทั้งสิ้น

นิยายวิทยาศาสตร์ก็มีลักษณะวิพากษ์เช่นเดียวกับปรัชญา นิยายวิทยาศาสตร์ตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบผ่านเรื่องเล่าแต่ละเรื่อง แต่ประเด็นคำถามในนิยายวิทยาศาสตร์จะจำกัดแคบเข้ามากกว่าปรัชญา กล่าวคือ นิยายวิทยาศาสตร์ตั้งคำถามต่อการกระทำของมนุษย์ เทคโนโลยี และ

อำนาจทางวิทยาศาสตร์ โดยมีน้ำเสียงของผู้เขียนคอยกระตุ้นเตือน เพื่อให้ผู้อ่านฉุกคิดและลองแสวงหาทางออกที่เหมาะสม ในบางเรื่องผู้เขียนอาจชี้นำทางออกให้แก่ผู้อ่าน ดังที่ บงกช สิงหกุล (2536, หน้า 202-205) ได้ข้อสรุปว่า บทบาทหนึ่งของนิยายวิทยาศาสตร์คือการชี้นำทางออกให้กับสังคมและทางออกที่นักเขียนมักชี้นำให้ผู้อ่านก็คือหลักการทางพุทธศาสนาและการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ที่ควบคู่ไปกับธรรมชาติ ดังข้อความต่อไปนี้

นักเขียนแนะนำให้ยึดหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในการสร้างความสงบสุขแก่โลก เนื่องจากปัญหาทางสังคมทุกวันนี้ส่วนหนึ่งมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการที่เป็นความก้าวหน้าที่สร้างปัญหาลูกโซ่ เราไม่เคยเอาชนะธรรมชาติได้ เมื่อเราสามารถแก้ปัญหาอย่างหนึ่งได้ ก็จะมีปัญหาใหม่ให้เราตามแก้อีกอย่างไม่รู้จบสิ้น นักเขียนมีแนวคิดที่ว่า ความเจริญก้าวหน้าที่ถูกต้อง คือ การปรับระดับจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่จิตใจ หากมนุษย์ได้รับการพัฒนาจิตใจขึ้นมาอีกระดับหนึ่งให้รู้ถึงความพอใจและความพอดีโลกก็จะมีแต่ความสงบสุข....

การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีควรควบคู่ไปกับธรรมชาติเพราะมนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่คู่กัน ต้องเกื้อกูลกัน...

การที่นักเขียนชี้นำให้ผู้อ่านกลับไปสู่อ้อมกอดของศาสนาและหลักปรัชญาที่อิงกับธรรมชาติ อาจเป็นเพราะส่วนหนึ่งนักเขียนมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างนิยายวิทยาศาสตร์และปรัชญาทางศาสนา ประกอบลักษณะวิพากษ์ของนิยายวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นจุดที่เอื้อต่อการแทรกแนวคิดเชิงปรัชญามากขึ้น ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมานิยายวิทยาศาสตร์จึงแตกสาขาเพิ่มอีก 2 กลุ่มย่อย ๆ ได้แก่ นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนา และนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญา นิยายสองกลุ่มนี้มีความใกล้เคียง คล้ายคลึง และทับซ้อนกันหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่นิยายวิทยาศาสตร์ทั้งสองกลุ่มต่างต้องใช้ความคิดเชิงปรัชญาในการเขียนเรื่อง นับเป็นกลุ่มของนิยายวิทยาศาสตร์ที่เขียนยากแต่ได้รับความสนใจในหมู่นักอ่านนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์เป็นอย่างมากดังจะพบว่า รางวัลที่ยิ่งใหญ่ของวงการนิยายวิทยาศาสตร์คือรางวัลฮิวโก และและรางวัลเนบิวลาให้รางวัลแก่นิยายวิทยาศาสตร์กลุ่มที่แสดงแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาหลายเรื่อง (ว. วินิจัยกุล, 2537, หน้า 26)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนาสามารถอธิบายความจุดร่วมและจุดแตกต่างระหว่างนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาและนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาได้ กล่าวคือ นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนามักมุ่งไปที่การนำศาสนามาวิพากษ์วิทยาศาสตร์ ขณะที่นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาจะมุ่งหมายไปที่การใช้ประเด็นคำถามเชิงปรัชญามาตั้งคำถามต่อการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือเอื้ออำนวยความสะดวกสบายในการกระทำนั้น ๆ โดยนัยยะ คือ การนำความคิดเชิงปรัชญาไปวิพากษ์วิทยาศาสตร์นั่นเอง

ดังนั้น จึงพิจารณาได้ว่า นิยายวิทยาศาสตร์ทั้งสองกลุ่มแม้จะมีความคล้ายคลึง แต่ก็มีส่วนแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดหรือประเด็นที่นักเขียนกำลังพูดถึง เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะศาสนาและปรัชญาต่างมีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้าน ดังที่ จานง คันทริก (2552, หน้า 5) กล่าวถึงข้อแตกต่างระหว่างศาสนาและปรัชญาไว้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายต่างกัน จุดมุ่งหมายของปรัชญาก็คือ พยายามจะเข้าใจความหมายของโลกว่า คืออะไร ส่วนจุดมุ่งหมายของศาสนาคือการปกป้องคุณธรรมที่มีอยู่ในโลก นักปรัชญามุ่งแสดงให้เห็นภาพอันสมบูรณ์ทุกส่วนของโลก ส่วนนักศาสนามุ่งให้บุคคลมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าหรือสิ่งสูงสุด
2. ปัญหาต่างกัน ปัญหาทางปรัชญาส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางทฤษฎี ส่วนปัญหาทางศาสนาส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ ปรัชญามุ่งทำความเข้าใจในเรื่องชีวิต ส่วนศาสนามุ่งทำให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข
3. ทักษะต่างกัน ทักษะทางปรัชญาไม่เกี่ยวกับอารมณ์ และเป็นอิสระส่วนทักษะทางศาสนาเกี่ยวกับอารมณ์ของจิตใจ เช่น ความรู้สึกกลัว ความหวัง ความเชื่อ
4. วิธีการต่างกัน วิธีการทางปรัชญาเป็นเรื่องของการให้เหตุผลเพื่อให้ได้มาซึ่งความจริง ส่วนวิธีการทางศาสนาเป็นเรื่องของความรู้สึกทางจิตใจ ปรัชญาสืบเสาะค้นคว้าได้ถามอยู่เสมอแต่ศาสนามีความเชื่อเป็นหลัก การแสดงความจงรักภักดีเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับศาสนาและเนื่องจากมีจุดมุ่งหมายต่างกัน วิธีการจึงต่างกันไปด้วย
5. กิจกรรมต่างกัน กิจกรรมทางปรัชญาก็คือการคิดพิจารณาไตร่ตรอง ส่วนกิจกรรมทางศาสนานั้นประกอบพิธีกรรม เช่น การสวดมนต์ อ้อนวอน และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้สึกหรืออารมณ์ของจิตใจ

6. ข้อสรุปต่างกัน นักปรัชญามัวยุ่งกับการพยายามศึกษาค้นคว้าหาวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ แต่นักศาสนาไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งโดยเฉพาะ แต่มุ่งทำให้ความสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาเคารพบูชาตามความเชื่อถือของแต่ละศาสนาประสบความสำเร็จ

7. ผลต่างกัน ผลของปรัชญาและผลของศาสนาที่มีต่อปัจเจกชนและสังคมนั้นต่างกัน กล่าวคือ ผลของปรัชญาที่มีต่อปัจเจกชนนั้นเราจะเห็นได้จากความคิดอ่านของบุคคลนั้น ๆ ส่วนผลของศาสนาที่มีต่อปัจเจกชนนั้นเราจะเห็นได้จากการแสดงความจงรักภักดีและการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา และผลของปรัชญาที่มีต่อสังคมนั้นก็เห็นได้จากแนวความเชื่อของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ส่วนผลของศาสนาที่มีต่อสังคมก็จะเห็นได้จากการดำเนินหรือวิถีชีวิตของประมุขชนนั้น ๆ

ข้อแตกต่างดังกล่าวอาจเป็นสิ่งที่แยกศาสนาและปรัชญาออกจากกัน อย่างไรก็ตามศาสนาและปรัชญาก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น สิ่งนี้เป็นเหตุให้นักเขียนและนักอ่านจำนวนหนึ่งไม่อาจแยกงานเขียนบางเล่มได้ว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาหรือนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญา ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่าง “ปรัชญา” และ “ศาสนา” เป็นเหตุ ดังจะพบว่าในโลกตะวันออกปรัชญาส่วนใหญ่เป็นปรัชญาศาสนา และศาสนาหรือเจ้าลัทธิทางศาสนามักได้รับการยกย่องให้เป็นนักปราชญ์เมธีทั้งสิ้น เช่น พระพุทธเจ้าเล่าชื่อ ขงจื๊อ ฯลฯ บุคคลกลุ่มนี้โดยมากก็มักนำเอาปรัชญามาเป็นหลักในการสนับสนุนศาสนาให้สมบูรณ์ เป็นที่น่าเชื่อถือ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2549 ก, หน้า 14) การอธิบายอย่างมีเหตุผลอิงหลักธรรมชาติ ทำให้หลักธรรมทางศาสนาส่วนหนึ่งมีความคาบเกี่ยวกับปรัชญาหรือถ้าพิจารณาให้ลึกลงไปจะพบคำสอนหรือหลักธรรมนั้นเกิดจากปัญหา ซึ่งเกิดจากการที่บรรดาผู้เลื่อมใสหรือผู้ที่เคลือบแคลงสงสัยต่อศาสนานำมาตั้งคำถาม ในบรรดาปัญหาเหล่านั้นย่อมมีส่วนหนึ่งก็เป็นปัญหาเชิงปรัชญา เช่น โลกและจักรวาลเกิดขึ้นมาได้อย่างไร อะไรคือธาตุแท้ของจักรวาล มนุษย์และสัตว์ตายแล้วมีอยู่หรือไม่ มนุษย์มีเสรีภาพในตัวเองหรือไม่ อะไรคือเกณฑ์ในการตัดสินความถูกหรือผิด ฯลฯ เมื่อศาสนาหรือเจ้าลัทธิให้คำตอบหรืออธิบายคำถาม คำตอบเหล่านั้นย่อมกลายเป็นหลักธรรมหรือแนวคิดของศาสนาทำให้นิเวศของปรัชญาและศาสนามีความสัมพันธ์กันในฐานะของศาสตร์ที่มีส่วนคาบเกี่ยวและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังที่ จานง คันทิก (2552, หน้า 6) กล่าวไว้ว่า

...มนุษย์ต้องการปรัชญาที่ดีพอ ๆ กับต้องการศาสนาที่ดี ปรัชญาเป็นเรื่องทาง
ทฤษฎี ส่วนศาสนาเป็นเรื่องทางปฏิบัติ ทฤษฎีที่ไม่มีการปฏิบัติก็จะเป็นเพียงความเชื่อถือ
ที่ไม่มีความหมายอะไร ส่วนการปฏิบัติที่ขาดทฤษฎีหรือหลักวิชา ก็จะกลายเป็น
การแสวงหาที่มีดมน แม้ว่าการค้นคว้าทางความจริงนั้นจะมีความหมายอยู่ในตัว
ของมันเองแล้วก็ตามที แต่ความจริงขั้นอันดิมะนั้นเราจะบรรลุถึงได้ก็ด้วยความร่วมมือ
กันของศาสนาปรัชญา จากทัศนะอันนี้เองบางท่านจึงกล่าวว่า ศาสนาเริ่มต้นขึ้น ณ จุดจบ
ของปรัชญา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ จุดจบของปรัชญาเป็นจุดเริ่มต้นของศาสนา
เพราะความคิดของนักปรัชญา เมื่อได้รับการฟุ้งฟักจนได้ที่แล้วก็จะแปรรูปไปเป็น
การปฏิบัติทางศาสนา แต่การพูดเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า รูปแบบทุกอย่างของศาสนา
เหนือกว่าปรัชญา แต่หมายความว่าคุณธรรมดังกล่าวอันเป็นเรื่องของศาสนาและเป็น
เรื่องของจิตใจนั้นเราได้มาจากกรรมวิธีทางปรัชญาซึ่งต้องใช้เวลากะทำติดต่อกันมา
ยาวนานด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่ เหตุผลอันนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า ศาสนากับปรัชญามี
ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ความใกล้เคียงระหว่างศาสนาและปรัชญาฝ่ายตะวันตกดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่แสดง
ให้เห็นว่า สำหรับโลกตะวันตกแล้ว เราไม่สามารถแยกปรัชญาออกจากศาสนาได้อย่างชัดเจน
นิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาทางตะวันตกจึงมีความเหลื่อมล้ำหรือมีส่วนที่
ซ้อนทับกับนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทางศาสนาอยู่มาก เช่น เรื่องกาเหว่าที่บางพลอง ของ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (พ.ศ. 2532) ซึ่งถูกพิจารณาว่าเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดทาง
ศาสนาก็สะท้อนแนวคิดทางพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่อง “ไตรลักษณ์” หรือความไม่เที่ยงแท้ของ
สรรพสิ่ง แม้แต่มนุษย์ต่างดาวซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่อาจพ้นจากทุกข์อันมี
ความเกิดแก่เจ็บตายได้ (ว.วินิจัยกุล, 2537, หน้า 29) หรือเรื่องอมตะ ของ วิมล ไทรนิมโนว
(พ.ศ. 2543) ซึ่งกล่าวกันว่าเป็น “ซั่มมิกวรรณกรรม” หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นนิยายวิทยาศาสตร์ที่
แสดงแนวคิดทางศาสนา กระนั้นปัญหาที่ผู้เขียนนำเสนอก็ยังอยู่ในขอบเขตของอภิปรัชญาและ
จริยศาสตร์ ได้แก่ การตั้งถามถึงความเป็นอมตะที่แท้จริงระหว่างกายกับจิต และวิพากษ์วิจารณ์ถึง
จริยธรรมในการโคลนนิ่งมนุษย์ (วริ เรื่องสุข, 2550, หน้า 149-150) ตามลำดับ ฯลฯ

จุดที่น่าสังเกตก็คือสิ่งที่มักนำมาถกเถียงหรืออภิปรายกันอยู่เสมอในนิยายวิทยาศาสตร์
ที่แนวคิดทางศาสนาของฝ่ายตะวันตก คือ การประเมินค่าทางศีลธรรมและการแสวงหาความหมาย
ของชีวิตซึ่งเป็นปัญหาทางปรัชญา และนำแนวคิดที่มักนำมาใช้ใช้อภิปรายปัญหาดังกล่าว ก็คือ

แนวคิดทางศาสนา จุดนี้เองทำให้เกิดความซ้อนทับกันระหว่างแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาทางตะวันตกในนิยายวิทยาศาสตร์ จนยากที่จะแยกแยะศาสนาและปรัชญาออกจากกันได้

3. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ปรัชญา และนิยายวิทยาศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์เป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งที่ทำให้เกิดการสอดแทรกแนวคิดปรัชญาศาสนาในนิยายวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ต่างเป็นเขตแดนแห่งความรู้ซึ่งมนุษย์ใช้พยายามใช้ในการอธิบายสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยทั่วไปผู้คนมักมองเห็นว่าศาสนาและปรัชญามีธรรมชาติคล้ายกัน เป็นเรื่องเดียวกัน มีความสอดคล้องกัน ส่วนวิทยาศาสตร์นั้นมักถูกมองว่าเป็นศาสตร์ที่แยกออกไปจากศาสตร์ทั้งสองสาย แต่ในความเป็นจริงแล้วศาสตร์ทั้งสามต่างมีต้นกำเนิดเดียวกัน เกิดจากความกลัว ความสงสัยใคร่รู้ และการแสวงหาคำตอบของมนุษย์ ดังที่ จารุณี วงศ์ละคร (2540, หน้า 40) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์ไว้ว่า “ปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนแม่น้ำสามสายที่มีแหล่งต้นน้ำอยู่ที่เดียวกัน และเป็นสมบัติของของมนุษยชาติเหมือนกัน ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและคุ้นเคยกับแม่น้ำสายใดก็จะใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสายนั้นมากกว่าสายอื่น”

ความใกล้ชิดของผู้คนที่มีความเชื่อต่อศาสตร์แต่ละสายยังผลให้เกิดการยกยอกระแสความคิดที่ใกล้ชิดให้อยู่เหนือศาสตร์แขนงอื่น นิยายวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นผลผลิตของความเจริญทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่พ้นอยู่ภายใต้กระแสการยกยอนี้เช่นกัน และการยกยอนี้เองได้ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างศาสตร์แต่ละสายจนเกิดการวิพากษ์เสียดสีในลักษณะต่าง ๆ ดังที่ แสง จันทร์งาม (2537, หน้า 139-140) ยกตัวอย่างในเรื่องนี้ไว้ว่า

นักปรัชญากับนักศาสนากำลังถกเถียงกัน

นักศาสนามองนักปรัชญาว่าเหมือนคนตาบอดอยู่ในห้องมืด

กำลังควานหาแมวดำที่ไม่มีตัวตนอยู่จริง

เลขถูกนักปรัชญาซ่อนเอาอย่างเจ็บแสบว่านักศาสนาเหมือนคนตาบอดอยู่ในห้องมืดกำลังควานหาแมวดำที่ไม่มีตัวตนอยู่จริง แต่อ้างว่าได้พบแล้ว

...

เฉพาะอย่างยิ่งนักวิทยาศาสตร์นั้น มักมีแนวโน้มที่จะมองปรัชญาในแง่ต่ำ

และชี้ให้เห็นว่าปรัชญาเป็นเพียงการเดาถึงความจริงเท่านั้น

ส่วนวิทยาศาสตร์ใช้วิธีที่ประจักษ์แจ้งและมีผลพิสูจน์ได้

ความขัดแย้งระหว่างศาสตร์แต่ละสายเป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างสรรค์นิยายวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการวิพากษ์ซึ่งเปิดโอกาสให้ศาสตร์แต่ละสายมาวิพากษ์กันและกัน การสอดร้อยเรื่องราวแนววิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนและเป็นเสมือนภาพแทนของวิทยาศาสตร์ในความคิดของนักเขียนด้วยปรัชญาทางศาสนาย่อมกระทำไปอย่างมีความหมาย ประเด็นคำถามของผู้วิจัยก็คือ ปรัชญาเข้ามาทำหน้าที่ใดและส่งผลให้ วินทร์ เลียววาริณเลือกที่จะนำเสนอปัญหาในนิยายวิทยาศาสตร์ด้วยทัศนะ ท่าทีและมุมมองแบบใด ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่านิยายวิทยาศาสตร์มีบทบาทในการวิพากษ์มนุษย์และสังคมของมนุษย์ จุดนี้ส่งผลต่อการแสดงแนวคิดและท่าทีของนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์

ว.วินิจัญกุล (2537, หน้า 26-27) ได้จำแนกท่าทีของนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1. กลุ่มประนีประนอม คือ กลุ่มที่เห็นความสำคัญของวิทยาศาสตร์ มองวิทยาศาสตร์ในแง่ดี ไม่พิจารณาว่าวิทยาศาสตร์จะเป็นภัยต่อศาสนา อีกทั้งมีทัศนะว่าทั้ง 2 ศาสตร์สามารถอยู่ร่วมกันได้ในอนาคต นักเขียนกลุ่มนี้ เช่น เอ็น. มาลซเบิร์ก (N. Malzberg) เขียนเรื่อง *In the Cup* เอียน โด ไบนเดอร์ (Ieando Binder) เขียนเรื่อง *All in Good Time* เป็นต้น
2. กลุ่มเสียสติที่เล่นที่จริง คือ กลุ่มที่หยาบคายศาสนาและวิทยาศาสตร์มามองในอีกแง่หนึ่ง ไม่ถึงกับเป็นแง่ร้ายแต่ก็ไม่แสดงความเคารพเลื่อมใส กลับเห็นเป็นประเด็นเอามาเสียศีลล้อเลียนที่เล่นที่จริงในเชิงปรัชญา เรื่องที่แสดงความขัดแย้งระหว่างศาสตร์ทั้งสองหรือนำเสนอในลักษณะตลกร้ายก็จัดอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย นักเขียนกลุ่มนี้ เช่น แฮร์รี แฮร์สัน (Harry Harrison) เขียนเรื่อง *An Alien Agony* ไบรอัน อัลดิส (Brian Aldiss) เขียนเรื่อง *More Penguin Science* เป็นต้น
3. กลุ่มต่อต้าน คือ กลุ่มที่แสดงท่าทีต่อต้านวิทยาศาสตร์ โดยมีทัศนะว่าวิทยาศาสตร์กำลังทำท่าจะเป็นพระเจ้าองค์ใหม่ในอนาคต นักเขียนกลุ่มนี้ เช่น แมรี เชลลี (Mary Shelley) เขียนเรื่อง *Frankenstein* เจ.อาร์. เฟิร์น (J.R. Fearn) เขียนเรื่อง *Before Earth Came* ชูลา เลอ กวิน (Ursula Le Guin) เขียนเรื่อง *The Lathe of Heaven* ฯลฯ อย่างไรก็ตาม นักเขียนบางคนในกลุ่มนี้จะผูกเรื่องกระตุ้นให้ผู้อ่านคิดโดยไม่บอกออกมาตรง ๆ แต่เลือกนำเสนอในรูปแบบของสัญลักษณ์แทน เช่น อาร์เธอร์ ซี. คลาร์ก (Arthur C. Clarke) เขียนเรื่อง *The Nine Billion Names of Gods* เป็นต้น

หากพิจารณาเปรียบเทียบงานเขียนนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ทั้ง 3 กลุ่มจะพบว่ากลุ่มที่มีอิทธิพลและพบการผลิตซ้ำจำนวนมากคือ กลุ่มต่อต้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นกลุ่มงานเขียนที่มีมานานนับตั้งแต่สมัย จูลส์ เวิร์น และ เอช.จี. เวลส์ บิดานิยายวิทยาศาสตร์ของโลก จูลส์ เวิร์น เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ที่เคยนำเสนอภาพของวิทยาศาสตร์ในเชิงบวกแล้วหันกลับมานำเสนอของวิทยาศาสตร์ในเชิงลบ ดังที่ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2548, หน้า 89) เขียนไว้ใน

บทความรำลึก 100 ปีการจากไปของ จูลส์ เวิร์น ความว่า “...และถึงวันนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติเกี่ยวกับเทคโนโลยีจากด้านบวกมาก ๆ เป็นด้านลบมาก ๆ เช่นที่เคยเกิดขึ้นกับ จูลส์ เวิร์น ก็ยังคงเกิดขึ้นกับคนรุ่นต่อ ๆ มาทุกยุคทุกสมัย” การแสดงท่าทีต่อต้านวิทยาศาสตร์เช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นเพราะนักเขียนกลุ่มนี้พบเห็นการใช้วิทยาศาสตร์ในทางที่ไม่ถูกต้องมากขึ้น ดังที่วนิดา บำรุงไทย (2543, หน้า 72) กล่าวว่า

...การแสดงถึงความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ของโลกอนาคต เช่น การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ อาทิ เรือดำน้ำ ยานอวกาศ ฯลฯ ซึ่งการเสนอแง่มุมที่เป็นคุณประโยชน์หรือความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เช่นนี้จัดเป็นแนววรรณกรรมยูโทเปีย (Utopian Literature) คือ การใฝ่ฝันหรือคาดหวังสิ่งดีงามซึ่งเป็นโลกอุดมคติ ส่วนนักเขียนวิทยาศาสตร์ในรุ่นต่อมาเริ่มมองเห็นโทษหรือภัยอันตรายอันอาจเกิดจากความเจริญทางเทคโนโลยีเหล่านี้ส่วนหนึ่งจึงมีการเสนอวรรณกรรมวิทยาศาสตร์ในแนวที่เรียกว่า แอนติ ยูโทเปีย (Anti-Utopia) ...

การนำเสนอภาพวิทยาศาสตร์ในด้านลบถูกนำเสนอซ้ำ ๆ ทั้งในนิยายวิทยาศาสตร์และในภาพยนตร์แนววิทยาศาสตร์จนอาจกลายเป็นลักษณะสำคัญของเรื่องเล่าแนววิทยาศาสตร์ การนำแนวคิดเชิงปรัชญาเข้ามาใช้ในเรื่องเล่าที่มีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นหน้าที่บางประการของปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ อาจเป็นไปได้ว่าปรัชญาเข้ามาทำหน้าที่ให้การช่วยขบขัน การนำเสนอภาพด้านลบของวิทยาศาสตร์ให้ชัดเจนขึ้น อาทิ การให้ภาพของปรัชญาในด้านบวกในฐานะทางออกของปัญหา หรือการสร้างตัวละครคู่ขัดแย้งเพื่อเปิดโอกาสให้วิทยาศาสตร์และปรัชญาวิพากษ์ซึ่งกันและกัน หรืออาจให้ปรัชญาเข้ามาทำหน้าที่ในการปรับน้ำเสียงในการถ่ายทอดนิยายวิทยาศาสตร์ให้มีความลุ่มลึกหรือมีท่าทีประนีประนอมระหว่างศาสตร์ทั้ง 2 สายมากยิ่งขึ้น การสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาด้วยจุดมุ่งหมายบางประการย่อมมีความหมายต่อการสืบทอดเรื่องเล่าประเภทนิยายวิทยาศาสตร์ เพราะหากปรัชญาเข้ามาช่วยในการขบขันหรือตอกย้ำภาพด้านลบของวิทยาศาสตร์ จะทำให้เห็นการสืบทอดทัศนคติที่มีต่อวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจกลายเป็นลักษณะร่วมของเรื่องเล่ากลุ่มนี้ แต่หากปรัชญาเข้ามาช่วยในการปรับน้ำเสียงในนิยายวิทยาศาสตร์ก็ย่อมแสดงให้เห็นพัฒนาการของบันเทิงคดีกลุ่มนี้ที่มีแนวทางสร้างสรรค์มากขึ้น

4. การสร้างงานเชิงปรัชญาในนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ

วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนที่สร้างสรรค์ผลงานแนววิทยาศาสตร์ไปพร้อมกับงานเขียนแนวอื่น ๆ แม้ว่ากลุ่มงานนิยายวิทยาศาสตร์จะไม่สร้างชื่อเสียงให้ วินทร์ เลียววาริณ เท่ากับงานเขียนแนวทดลอง กระนั้น วินทร์ เลียววาริณ ก็ยังคงสร้างสรรค์ผลงานแนววิทยาศาสตร์ออกมาอย่างสม่ำเสมอจนได้รับการยอมรับและถูกกล่าวขวัญถึงในแวดวงวรรณกรรม อาทิ นิยายวิทยาศาสตร์เล่มแรกของ วินทร์ เลียววาริณ เรื่อง “เดือนช่วงดวงเด่นฟ้า ดาดาว” ซึ่งได้รับการยอมรับในฐานะงานที่เป็นหัวหอกสำหรับเรื่องแนววิทยาศาสตร์-แฟนตาซีรุ่นใหม่ (จรรยาพร ปรปักษ์ประลัย, 2549, หน้า 87) เพราะทันทีที่หนังสือวางแผงก็สร้างแรงกระเพื่อมให้แก่ วงวรรณกรรมไทยจนได้รับการยอมรับให้เป็นหนึ่งใน 88 เล่มหนังสือดีวิทยาศาสตร์ปี พ.ศ. 2544 การสร้างสรรค์ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ในกลุ่มนิยายวิทยาศาสตร์มีจุดเด่นในแง่ของความพยายามในการผสานความรู้ที่เขาสนใจกับจินตนาการแนววิทยาศาสตร์ ในบรรดาความรู้ที่ วินทร์ เลียววาริณ สนใจ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา และศาสนา นับว่ามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานเป็นอย่างมาก ดังที่ กอบกาญจน์ ภิณฑุมารค และท่านอ วงศ์พุทธ (2548-2549, หน้า 117) กล่าวว่า

...สังเกตได้ว่างานเขียนของเขาแท้ที่จริงสร้างขึ้นด้วยความรู้ในระดับหนึ่ง อันเกิดขึ้นด้วยการแสวงหาความรู้จากศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ประกอบกับประสบการณ์ตรงที่ดำรงตนอยู่ในสังคม และกระบวนการศึกษาภายใน คือ การครุ่นคิดพิจารณาความรู้สึคนึกคิดของตนเอง

ดังนั้น หากสังเกตเนื้อหา แนวคิด และคำนำในนิยายวิทยาศาสตร์แต่ละเล่ม ผู้อ่านจะสัมผัสได้ถึงอิทธิพลของความคิดทางศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ซึ่งร้อยเรียงสอดประสานในแต่ละบรรทัด วินทร์ เลียววาริณ (2542, หน้า 10) กล่าวไว้ในหนังสือ “สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน” ไว้ว่า การสร้างสรรค์งานของตนมักเกิดจากการตั้งคำถามในประเด็นที่สงสัย จากนั้นจึงศึกษาเรียนรู้เพื่อหาคำตอบไปพร้อม ๆ กับการสร้างงาน ลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับการแสวงหาคำตอบทางปรัชญาของนักปราชญ์ที่พยายามแสวงหาคำตอบจากสิ่งที่ตนสงสัยด้วยวิธีวิพากษ์และไตร่ตรองความคิด เพียงแต่ผลลัพธ์ที่ได้จากการแสวงหาคำตอบของนักปรัชญาคือ ทฤษฎี ขณะที่ผลลัพธ์ของ วินทร์ เลียววาริณ คือ วรรณกรรม ความพยายามหาคำตอบไม่รู้ด้วยการเขียนนี้เป็นพลังในสร้างสรรค์ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ แทบทุกเรื่องไม่เว้นแม้แต่เรื่องแนววิทยาศาสตร์ สำหรับนิยายวิทยาศาสตร์จินตนาการอันกว้างไกลถือเป็นจุดเด่นและเป็นวัตถุดิบสำคัญทั้งในแง่ของการสร้างสรรค์งานและการแสวงหาคำตอบดังที่ วินทร์ เลียววาริณ (2553, หน้า 8) กล่าวว่า

ทว่าด้วยนิสัยแบบ ‘วัยรุ่นใจร้อน’ ทำให้ผมไม่อยากแข่งแข่งตัวเองเพื่อรื้อค้นคำตอบของคำถามเหล่านี้ในอีกหลายศตวรรษหน้า ทำให้ในใจอดคิดสมมุติคำตอบด้วยตัวเองไม่ได้ และทางหนึ่งที่ทำให้ได้ก็ด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า ‘จินตนาการ’! ...

นี่ก็คือการสมมุติคำตอบของผมผ่านการเขียนนิยายวิทยาศาสตร์ถึงสารคดี (แปลว่านวนิยายที่น่าเบื่อเหมือนตำราและใช้อ้างอิงไม่ได้) ข้อดีของนิยาย ‘ไต้ไฟ’ (Sci-Fi) ก็คือ ไม่ว่ามันจะฟังดูเหลวไหลเพียงใด ก็ไม่มีใครสามารถพิสูจน์ได้ว่ามันผิด!

การสร้างสะพานคิดด้วยข้อเท็จจริงทางศาสนา ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ที่ผสานกับจินตนาการในนิยายวิทยาศาสตร์ แม้จะมีใช้เรื่องใหม่ แต่ในแวดวงวรรณกรรมแนววิทยาศาสตร์ของไทยซึ่งมีกำลังสร้างสรรค์ค่อนข้างน้อย งานกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มข้อมูลที่ควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในแง่หนึ่งผลการวิจัยอาจแสดงถึงการพัฒนาทางแนวคิดของนิยายวิทยาศาสตร์ แต่ในอีกแง่หนึ่งเราอาจมองเห็นภาพรวมของความเหมือนและความต่างระหว่างนิยายวิทยาศาสตร์ที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาและนิยายวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่าการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบ ด้านแนวคิดได้ส่งผลอะไรบ้างต่อรูปแบบ ความคิดและลักษณะของนิยายวิทยาศาสตร์ หรือการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังคงสืบทอดความคิด ความหมายบางประการไว้ เพียงแต่ทำให้มีชั้นเชิงกว่าเดิม

อนึ่ง เพื่อความกระจ่างชัดผู้วิจัยขอสรุปเหตุผลที่เลือกศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาโดยอาศัยกลุ่มข้อมูลซึ่งเป็นผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ดังนี้

1. วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนที่ได้รับการยอมรับจากวรรณกรรมในฐานะนักเขียนร่วมสมัยซึ่งมีผลงานที่โดดเด่น จุดเด่นผลงานของวินทร์ เลียววาริณ อยู่ที่กลวิธีการนำเสนอที่สร้างสรรค์ และเนื้อหาที่มีความลุ่มลึกทางความหมาย แต่เมื่อพิจารณาผลงานในระยะหลังผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า วินทร์ เลียววาริณ มักแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาลงไปในผลงานของตน โดยอาศัยรูปแบบผลงานหลากหลายประเภท เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น ความเรียง สารคดี หนังสือเสริมกำลังใจ สมุดภาพ นิยายวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ยิ่งเขียนงานที่แสดงแนวคิดเชิงปรัชญาออกมามากเท่าใดก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจและอิทธิพลของปรัชญาที่มีผลต่อการตกตะกอนทางความคิดของวินทร์ เลียววาริณ มากเท่านั้น นอกจากนี้ การแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาลงไปลงในผลงานบ่อยครั้ง แม้ว่าจะเข้มข้นมากหรือน้อยแตกต่างกันแต่ก็ทำให้พิจารณาได้ว่า แนวคิดเชิงปรัชญา เป็นจุดเด่นประการหนึ่งในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ

2. การศึกษางานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ใช้ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ เป็นกลุ่มข้อมูลในการศึกษา พบว่าผู้วิจัยโดยส่วนใหญ่มักศึกษาทางด้านกลวิธีการนำเสนอ เนื้อหา และการสื่อความหมาย แต่ยังไม่มีการวิจัยคนใดที่มุ่งเน้นศึกษาด้านแนวคิด โดยเฉพาะด้านแนวคิดเชิงปรัชญาในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ มาก่อน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าในส่วนของการอภิปรายผลในกลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ จำนวนหนึ่งได้แสดงทัศนะว่า ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ มีแนวโน้มที่จะเป็นพุทธปรัชญาหรือมีการสอดแทรกความคิดพุทธปรัชญาลงไป ในผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ อย่างชัดเจน ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ในหัวข้อ “งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง” นอกจากพุทธปรัชญาแล้ว ปรัชญาเต๋าก็เป็นปรัชญาอีกสายหนึ่งที่ วินทร์ เลียววาริณ ให้ความสนใจและศึกษาอย่างจริงจัง จนนิยมสอดแทรกลงไป ในผลงานในระยะหลัง อาทิ นวนิยายวิทยาศาสตร์เรื่อง “อภิสัตรา” วินทร์ เลียววาริณ ได้เขียนไว้อย่างชัดเจนว่า ในส่วนของแนวคิดเชิงปรัชญานั้นเน้นศาสตร์อู๋จิงและปรัชญาเต๋า (วินทร์ เลียววาริณ, 2552, หน้า 9) ผลงานในกลุ่มนี้จะนำแนวคิดทางปรัชญาของเต๋า เช่น แนวคิดเรื่องทวิลักษณ์หรือคู่ตรงข้าม หลักรัฐเหว่ย (Wu Wei) หรือการปฏิบัติตามธรรมชาติไม่ฝืนกระแส การกลับไปสู่ต้นกำเนิดหรือเต๋า ความอ่อนน้อมถ่อมตน ฯลฯ มาแทรกไว้ในรูปแบบขององค์ประกอบหรือกลุ่มข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกลุ่มงานประเภทนิยายวิทยาศาสตร์จะเห็นการสอดแทรกแนวคิดเหล่านี้ค่อนข้างเด่นชัด

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบการนำเสนอหาบางบทในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง มาเป็นคติบท (Maxim) ในกลุ่มงานเขียนที่เป็นนิยายวิทยาศาสตร์อีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อความคิดและการสร้างงานของ วินทร์ เลียววาริณ คือ พุทธปรัชญาและปรัชญาเต๋าซึ่งเป็นปรัชญาตะวันออก ดังนั้น การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงใช้กรอบความคิดและท่าทีแบบปรัชญาตะวันออกซึ่งเป็นปรัชญาศาสนาในการศึกษาผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ

สำหรับเหตุผลที่ว่าเหตุใด ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาในกลุ่มข้อมูลที่เป็นนิยายวิทยาศาสตร์ทั้งที่ วินทร์ เลียววาริณ มีผลงานหลากหลายรูปแบบที่สอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาไว้เช่นกัน ผู้วิจัยขอชี้แจงเหตุผลไว้ ดังนี้

1. ผู้วิจัยพบว่านิยายวิทยาศาสตร์เรื่อง “เดือนช่วง ดวงเด่นฟ้าดาดาว” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2538 เป็นผลงานลำดับแรก ๆ ที่ วินทร์ เลียววาริณ นำเสนอแนวคิดเชิงปรัชญาอย่างชัดเจน และเมื่อพิจารณากลุ่มข้อมูลที่เป็นนิยายวิทยาศาสตร์ซึ่ง วินทร์ เลียววาริณ เขียนในลำดับต่อมาก็ยังคงพบการแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาไว้ทุกเล่ม ขณะที่ผลงานของ วินทร์ เลียววาริณ ในกลุ่มอื่น ๆ แม้จะพบการสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาเช่นกัน ทว่าในแง่ของความชัดเจนหรือความเข้มข้นด้านสาระความคิดยังไม่เท่ากลุ่มของนิยายวิทยาศาสตร์ นอกจากกลุ่มงานเขียนเป็นสารคดีเชิงปรัชญาหรือหนังสือปรัชญาโดยเฉพาะ

อนึ่ง เหตุผลที่ผู้วิจัยไม่เลือกศึกษาหนังสือสารคดีหรือหนังสือปรัชญาของ วินทร์ เลียววาริณ ก็เพราะหากเลือกผู้วิจัยอาจมองไม่เห็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางความคิดหรือนัยยะทางความคิดที่ชัดเจนของ วินทร์ เลียววาริณ เพราะงานทั้งสองกลุ่มดังกล่าวจัดอยู่ในกลุ่มของข้อเท็จจริง เน้นความรู้และตัวข้อมูลเป็นหลัก แม้จะถูกจัดวางอย่างมีศิลปะ แต่ก็ยังถูกควบคุมด้วยมุมมองของข้อเท็จจริงดังกล่าว ขณะที่นิยายวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ กลุ่มข้อมูลนี้จึงเป็นอิสระจากอำนาจบังคับของข้อเท็จจริง นักเขียนมีอิสระที่จะสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ขึ้นมาแล้วผูกองค์ประกอบเหล่านั้นเพื่อสื่อความหมายที่ตนต้องการอย่างแท้จริงได้ นอกจากนี้ จุดประสงค์ของที่แท้จริงของผู้วิจัย คือ การทราบนัยยะความคิดและกระบวนการสร้างสรรค์ของนักเขียน กลุ่มข้อมูลที่เป็นนิยายวิทยาศาสตร์จึงเหมาะสมกว่าข้อมูลประเภทอื่น

2. นิยายวิทยาศาสตร์มีลักษณะของการวิพากษ์ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นจุดที่เอื้อต่อสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญา จุดที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตไว้ก็คือ โดยปกติข้อมูลกลุ่มนี้มักสร้างคู่ขัดแย้งขึ้นมา คือ กลุ่มความคิดที่เป็นฝ่ายวิทยาศาสตร์ และกลุ่มความฝ่ายปรัชญาศาสนา โดยอาจแฝงอยู่ในรูปของตัวละคร บทสนทนา ความคิดคู่ตรงข้าม ฯลฯ จากนั้นจึงชี้ให้เห็นข้อดีข้อเสียของแต่ละฝ่ายหรือเปิดโอกาสให้ความคิดทั้งสองกลุ่มวิพากษ์ซึ่งกันและกัน แต่น้ำเสียงของเรื่องก็มักเอนเอียงไปทางปรัชญา คือ มักชี้ให้เห็นผลเสียของเทคโนโลยีหรือผลพวงของวิทยาศาสตร์ ขณะที่ชี้ให้เห็นข้อดีของแนวคิดปรัชญาศาสนาในลักษณะของทางออกหรือคำตอบของเรื่อง เช่น นวนิยายเรื่อง “อมตะ” ของ วิมล ไทรนิมโนว เป็นต้น หรือหากไม่เสนอความคิดในลักษณะดังกล่าว ก็อาจเสนอเรื่องในทำนองที่จะชี้ให้เห็นผลร้ายของการใช้อำนาจของวิทยาศาสตร์อย่างผิดวิธี ซึ่งหมายความว่าวิทยาศาสตร์ยังคงได้รับบทบาทผู้ร้ายอยู่เช่นเดิม ขณะที่ปรัชญาหรือศาสนาถูกวางบทบาทให้เป็นพระเอกของเรื่อง คือเป็นแสงรำไรของความหวังและทางออกที่มีอยู่เช่นเดิม

อนึ่ง ข้อสังเกตดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าเป็นสมมติฐานที่มีผู้วิจัยมีต่อกลุ่มข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยประสงค์ที่จะศึกษาเพื่อหาคำตอบว่าในท้ายที่สุดแล้วนิยายวิทยาศาสตร์ของ วินทร์ เลียววาริณ จะยังคงวางบทบาทของวิทยาศาสตร์และปรัชญาตามข้อสังเกตนี้หรือไม่ น้ำเสียงในวิพากษ์ผ่านแนวคิดเป็นเช่นไร เหมือนหรือแตกต่างจากนักเขียนนิยายวิทยาศาสตร์คนอื่น ๆ หรือไม่อย่างไร คำตอบที่ได้จากการวิจัยนี้อาจนำไปข้อสรุปบางอย่าง เช่น แม้จะสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาลงไปในงานแต่แนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ ยังคงสืบทอดเรื่องเล่าแบบวิทยาศาสตร์ด้วยน้ำเสียงเช่นเดิมคือชี้ให้เห็นด้านมืดมนุษย์และผลร้ายของเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นน้ำเสียงของเรื่องเล่ากลุ่มนี้ชัดเจนขึ้น หรือแต่หากผลที่ได้ออกมาเป็นในทางตรงกัน

ข้ามก็อาจแสดงว่า วินทร์ เลียววาริณ เป็นผู้สร้างความแตกต่างทางความคิดและการนำเสนอ นิยายวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

3. ผู้วิจัยมีทัศนะว่าการเลือกรูปแบบของเรื่องเล่ามีความหมายต่อการนำเสนอแนวคิดของนักเขียน การวิจัยในการครั้งนี้อาจช่วยแสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่ วินทร์ เลียววาริณ เลือกที่จะแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาที่ลึกซึ้งในนิยายวิทยาศาสตร์แทนที่จะเป็นผลงานชนิดอื่น ว่ามิใช่เพียงเพื่อเป้าประสงค์เรื่องความแปลกใหม่ ความตื่นเต้นหรือน่าสนใจ แต่น่าจะเป็นเพราะรูปแบบของงานเขียนชนิดนี้เอื้อต่อการถ่ายทอดความคิดหรือสอดคล้องกับความต้องการของผู้เขียนได้ดีต่างหาก รูปแบบของนิยายวิทยาศาสตร์อาจเอื้อต่อการสอดแทรกแนวคิดเชิงปรัชญาอย่างแท้จริง เป็นลักษณะของการเลือกรูปแบบของเล่าเรื่องที่มีความหมาย

จากเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการเลือกศึกษากลุ่มข้อมูลและกรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะช่วยในการตีความและสร้างความเข้าใจต่อแนวคิดของ วินทร์ เลียววาริณ ที่สื่อสารผ่านนิยายวิทยาศาสตร์ ตลอดจนแสดงให้เห็นกระบวนการสร้างสรรค์งานในกลุ่มนิยายวิทยาศาสตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น